

גילוי שורש קדושת עם ישראל הדבוק בה'

בחירת ישראל

בחירת ה' בעמ"י חוזרת בכמה מקומות בתורה, החל מאבות האומה: "ואעשך לגוי גדול... ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית יב ג-ד; שם כב יח; כו ד; כח יד), גם במעמד הר סיני נאמר: "והייתם לי סגולה מכל העמים... ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט ה-ו). וסמוך למותו של משה חוזר משה ואומר: "וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה... ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה... ולהיותך עם קדוש לה' אלקיך כאשר דבר" (דברים כו יח-יט). גם לאחר מתן הלוחות השניים מסביר משה לאומה את מהותה, מהו תפקידה, ואת מקור שליחותה בעולם. "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך, בך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם, כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה' אתכם ומשומרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה וכו'" (דברים ז ו-ח). ונשאלת השאלה, מדוע בחר ה' בנו מכל העמים להיות לו לעם סגולה ומניין מתחילה אהבה זו?

אלא שכאן אנו נחשפים ליסוד שלמדנו מדברי המהר"ל שאמיתות פנימיות של ישראל מתגלה לנו מבחירתם של ישראל, שהברית בין הקדוש ברוך הוא וישראל היא יוזמה אלוקית ובחירתם של ישראל ועניינם האלוקי אינה מתחלת מן היחיד, אלא היא בחירת האומה בתור ע, כציבור מאוחד שאיננה תלויה כלל בבחירתם ורצונם של ישראל (נצח ישראל יא). ומבואר שהערך האלוקי של נשמת ישראל אינו נובע כתוצאה של מעשיהם של ישראל, ואף לא מצד בחירתם, אלא מצד היצירה האלוקית "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו" (ישעיהו מג כא; וכן מבואר בילקו"ש יחזקאל רמז שנט; אוה"ח דברים כו יח; כלי יקר דברים ז ז;), וכדברי הכוזרי: "שהאמונה בדבר זה היא אשר נקבעה לנו ונתחייבנו להאמינה ולהודות עליה באהבת עולם אהבתנו, כדי שנשיים אל לבבנו שההתחלה ממנו, ולא ממנו אנו נ" (כוזרי מאמר שני ג).

ליסוד זה ישנה גם נפק"מ הלכתית, שכתבו הפוסקים שהלכה כרבי מאיר (רשב"א ח"א קצד), שאף שאין ישראל נוהגים מנהג בני - קרויים בני - שנאמר: "בנים אתם לה' אלוקיכם" (דברים יד א), ולכן אסור ללוות ממומר בריבית (גר"א י"ד קנט סק"ג). וביארו לנו חכמי הסוד שבכל יהודי ישנם שני רבדים: רובד סגולי - תכונה ואופי ומהות טבעית פנימית. ורובד בחירי - מעשיו של האדם החופשי, אשר על ידם מתגלית ויוצאת לפועל סגולתו הטבעית, ובחירותו משפיעות עד כמה תצא לגילוי תכונתו הפנימית סגולית, אך בשום פנים ואופן אין בכוחם לבטלה. החלק של הסגולה הוא הרבה יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה, אלא שברית כרותה היא שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה, כי אם לפי אותה מידה שהבחירה מסייעת את גילויה (קידושין לו; דרך חיים למהר"ל עמוד יג (מהדור' לונדון); נצח ישראל פרק יא; רמח"ל ספר הכללים לב; אגרות הראי"ה אגרת תקנ"ה; הקדמת שבת הארץ לראי"ה קוק).

קודשא ברוך הוא אורייתא וישראל

למדנו שהבחירה בעם ישראל כאומה מיוחדת היא אלוקית ואינה תלויה במעשיהם. ועוד, כפי המבואר בגמרא (ברכות לב:) הקדוש ברוך הוא זוכר את מעשיהם הטובים של ישראל ושוכח להם את חטא העגל. ונשאלת השאלה מה הקדוש ברוך הוא זוכר ומה הוא שוכח, מדוע לזכור רק את הטובות ולשכוח החטאים?! במה זכו ישראל ליתרון זה? לכאורה, יתרונם של ישראל הוא בזה שהם היו היחידים שהסכימו לקבל את התורה, בניגוד לשאר האומות שסירבו לקבלה. אך כאשר אנו מתבוננים במדרש חז"ל (ספרי דברים אות שמג; פרקי דרבי אליעזר מא), אנו מוצאים שהקדוש ברוך הוא נגלה על כל האומות להציע להם את התורה וכל אומה שאלה מה כתוב בה. אך תמוה, מדוע ענה הקדוש ברוך הוא לכל אומה את התשובה שאפשר היה לשער מראש שאי אפשר להם לקבלה? כמו כן, מהתיאור בתורה נשמע כאילו ישראל קיבלו את התורה ברצון ואמרו מיד 'נעשה ונשמע'. אמנם חז"ל (שבת פח.) דרשו על הפסוק 'ויתייצבו בתחתית ההר' - מלמד שכפה עליהם הקדוש ברוך הוא את ההר כגיגית, ואמר: אם מקבלים אתם עליכם את התורה - מוטב, ואם לא - כאן תהא קבורתכם. אמר ר' אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבא לאורייתא. וביאר רש"י (שם) "שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקיבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס". הרי שגם ישראל סירבו לקבל את התורה וקיבלוה לבסוף בכפייה, וא"כ יכולה להיות טענה לאומות העולם, שאפשר היה לכפות גם אותם - ומדוע נבחרו דווקא ישראל כעם סגולתו? בנוסף, כל הסיפור מעלה תמיהה, האם הקדוש ברוך הוא רוכל המחפש קונה לתורתו ומסתובב בין האומות למצוא עם שיסכים לקבל התורה!?

ונראה להסביר את הדברים כך - כדי לקיים את העולם דרושים שלושה תנאים (ע"פ תפארת ישראל פרק לב):

א. העולם אינו יכול להתקיים ללא תורה - באין תורה ייחרב העולם (שבת פח.; בר"ר א א; שם א ד). זאת משום שאי אפשר להסתמך על מוסריות שמקורה בשכל האנושי בלבד, כיון שהוא מצומצם ולא יעמוד בתאוות שונות כשיתעוררו בחזקה (רמב"ם ע"ז ב ג; אוה"ק ח"ג עמ' ב; מלבי"ם בראשית כ יא; הררי קדם ח"ב עמ' רכא-רכב), התורה מדריכה את העולם עפ"י שכל אלוקי נבדל, ורק הוא יכול לרומם את האדם שנברא בצלם אלוקים, שילך בדרך ה' - "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח ט).

ב. כדי שתימצא תורה בעולם, יש צורך בעם מיוחד שילמד תורה, יממש אותה בחייו הפרטיים והלאומיים ויפיץ את האידיאה של התורה בעולם (אורות, למהלך האידיאות בישראל ב) ומתוך כך אומות העולם יכירו שהוא עם ה' ויחפצו לחקותם, כדברי הנביא: "כה אמר ה' צב-אות, בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר, הלכה עמהם כי שמענו א-לקים עמכם" (זכריה ח כג; עולת רא"ה ח"א עמ' רלג).

ג. עם מיוחד זה חייב להיות **תואם ברוחו ובתכונותיו**, באופיו ובמידותיו לרוח התורה ולמוסריה, שאם לא כן הוא ישליך אותה לאחר שיקשה עליו לקיימה ולא ימסור נפשו עליה. האם נמצא כזה עם? והתשובה היא שחז"ל ביקשו להדגיש לנו שאין האומות מתאימות לקבל תורה, ורק ישראל ראויים לכך. ויתרון זה קיים משחר האנושות, כאשר כבר בבריאת העולם היה הכרח לברוא מראש עם שיתאים באופיו, במידותיו ובתכונת נפשו לתוכן ולרוח התורה, כדי שבבוא הזמן אפשר יהיה לתת לו תורה. וכמו שאמרו חז"ל: "בראשית ברא א-לקים - בשביל תורה שנקראת ראשית, שנאמר: 'ראשית דרכו', ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתו'" (רש"י בראשית א א). ומכאן שבחירת ישראל אינה מתחילה מקבלת התורה על דם, אלא ההיפך הוא הנכון: מכיוון שעם ישראל נבחר על ידי הבורא, ניתנה להם תורה (נצח ישראל יא). היינו, כיוון שהם נוצרו בהתאמה לתורה, ממילא ניתנה תורה להם דווקא! וכשם שאנו אומרים בכל יום בברכת התורה, אין אנו אומרים שנתנו לנו תורה ומשום כך בחרו בנו, אלא היפוכו של דבר - "אשר בחר בנו מכל העמים", ומשום כך "נתן לנו את תורתו". וכן משמע בסוף תפילת שחרית "ברוך א-לקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת". כלומר, ראשית הכל הוא ברא אותנו לכבודו, והבדילנו משאר האומות (תוס' ע"ז ה. ד"ה אין בן דוד), ורק לאחר מכן נתן לנו תורת אמת.

ממילא, כיון שישראל נוצרו לספר תהילת ה', אין באפשרותם להתנתק מייעודם. וכך גם אי אפשר לדבר על נתינת תורה בכפייה, שכן הקשר שבין ישראל לתורה אינו קשר חיצוני אלא מהותי עצמי, וישראל ואורייתא חד הוא (עפ"י זוה"ק ויקרא עג). הכפייה וההכרח בקבלת התורה אינו בא אלא ללמדנו שקבלת התורה איננה נתונה לבחירתם וממילא אינם יכולים לטעון שאינם רוצים בתורה ואינם מעוניינים בקשר עם ה', ההכרח מלמד על קשר בל יינתק בין עם ישראל לבין הקדוש ברוך הוא (עי' רמב"ם גירושין ב כ; תפארת ישראל לב; הקדמה לאור חדש עמ' מו; הקדמה לדרוש על התורה למהר"ל ד"ה ונראה), ובפורים נתגלה למפרע שגם עומק רצונם של ישראל היה לקבל את התורה מפני שהם שייכים בעצמותם לתורה, לכן 'הדור קיבלוה ברצון' (צדקת הצדיק קצו; תפארת ישראל לב). והוא הדין בקשר שבין ישראל לריבונו של עולם, שאף על כך נאמר: "ישראל ואורייתא וקוב"ה חד הוא" (נצח ישראל יא; קהלת רבה א ט; תנא דבי אליהו רבה פרק יד; צדקת הצדיק אות קצו). וכך מבואר בגמרא (סנהדרין סד). שאמנם ישראל חטאו גם הם בחטא ע"ז, אך אצלם החטא הזה הוא מקרי וחיצוני, ואינו עצמי ומהותי (נצח ישראל יב; צדקת הצדיק אות עה). מהותם של ישראל - "ואתם הדבקים ב' א-לקיכם", ועל כן גם כשהם עובדים ע"ז, הרי הם נצמדים - "ויצמדו לבעל פעור" (במדבר כה ג), כצמיד על יד אשה, שאינו חלק ממנה, ברצותה עונדת אותו וברצונה מסירה אותו. אבל כלפי ה', שם היחס הוא יחס של דבקות ממש.

בזה מבוארת הגמרא שהבאנו לעיל, שהקדוש ברוך הוא שוכח את חטאי ישראל וזוכר את מעשיהם הטובים. שהרי אפשר לאדם שישכח דבר טפל, מקרי, אך הוא לא ישכח דבר עצמי מהותי (שפת אמת פורים ותריס"א). חטאי ישראל הם דבר חיצוני בישראל ועל כן הוא נשכח. אמנם קבלת התורה הוא מהותם של ישראל ועצמי להם, ואי אפשר לשכוח דבר כזה.

נצח ישראל

הסיבה הפנימית לכך שה' בחר בעמ"י, ולכך שמהות כנסת ישראל שונה משאר אומות העולם נובע מכך שיצירתן של ישראל היא יצירה מיוחדת במינה, ומקורן של נשמות ישראל שונה ונבדלת ממקור הנשמות של כל לשון ואומה אחרת (תוס' ע"ז ה. ד"ה אין בן דוד). קודשא בריך הוא וישראל ואורייתא חד הוא (עפ"י זוה"ק ויקרא עג.), זה מקור הסגולה והענין האלוקי שבנשמת ישראל. וה' יצר לישראל נשמה זו כדי שתהיה אומה שמתאימה לחיים האלוקיים הגנוזים בדרכי התורה, ותוכל להוציא אל הפועל ולגלות חיים אלוקיים בעולם. יסוד זה של בחירת ישראל מסביר לנו מהו סוד נצחיותו של עם ישראל. התשובה נעוצה בתפקיד שהוטל על עם ישראל, ושלשמו הוא נוצר: "עם זו יצרת לי תהילתי יספרו" (ישעיהו מג כא; עולת רא"ה ח"א עמ' שסג), "ואתם עדי נאום ה' ואני אל" (ישעיהו מג יב). ואמרו חז"ל: "אם אתם עדי אני אל, ואם אין אתם עדי, כביכול אינני אלקים" (ילקו"ש ישעיהו רמז תנה; רמב"ן דברים לב כו ובשמות כט מו). ומבואר שיצירת ישראל והשראת השכינה בהם היא 'צורך גבוה' וממילא ישנו 'אינטרס אלוקי' לדאוג לקיומו הנצחי של עם ישראל. וכדברי ר' מאיר בן גבאי: "אם יכריתו האויבים את שמנו, שלך גדולה משלנו כי מה תעשה לשמך הגדול, שאם אין אנו כאן, אין אני כאן" (עבודת הקודש ח"ב ב). כעת ברצוננו לגלות עומק דבקותם של ישראל בה' וקדושתם העצמית כפי שבאה לידי ביטוי בחג הפורים.